

Egy babiloni magánarchívum házbérleti szerződése¹

MEZOPOTÁMIÁBÓL SZÁRMAZÓ gazdaságtörténeti forrásaink esetében fordulópontot jelent az újbabiloni kor, amelyből a korábbi korbokkal ellentétben bőségesen maradtak fenn források. Ebből a korból több mint 28 000 gazdasági okmányt publikáltak már. A szövegek döntő többsége Babilon, Uruk, Sippar, Nippur, Borsippa és Ur városából került elő és II. Nabû-kudurri-uşur, Nabû-na'id, Kürosz, Kambüszész és I. Dareiosz uralkodásának idejéből származik.² A dokumentumok fele két nagy, az uruki Eanna- és a sippari Ebabbar-templom archívumából való. A dokumentumok másik fele viszont magánlevéltárakból maradt fenn.³ Ez lehetővé teszi számunkra, hogy a Mezopotámiában élő emberek életét, vagy legalábbis üzleti tevékenységüket, lehetőségeiket, másokkal való levelezésüket és a levelek célját megismerjük.

Munkámban én is az újbabiloni korból származó forrásokkal foglalkozom. Bár archívumok – legyenek azok akár templomi, akár magánlevéltárak – Mezopotámia egész történelméből ismertek számunkra, a leghíresebbek⁴ és a legnagyobbak⁵ az újbabiloni korból származnak. Az újbabiloni birodalmat Nabû-apla-uşur alapította Kr. e. 626-ban⁶ és a perzsa hódításig, azaz 539-ig állt fenn. Az ún. káld/káldeus dinasztia legismertebb uralkodója II. Nabû-kudurri-uşur volt, aki 604–562-ig uralkodott. A dinasztia utolsó

1 Az itt bemutatásra kerülő tanulmány a 2003 áprilisában, Veszprémben megrendezett OTDK versenyen első helyezést elért „Egy gazdag babiloni, Iddina-Nabû levéltára a Kr.e. 6. századból” című pályamunkám tartalmi része. A tanulmány kisebb javításoktól eltekintve megegyezik az ott ismertetett munkámmal. Az itt közlése kerülő cikkben elmaradnak az archívum érintett szövegeinek akkád fordításai és a mellékletként csatolt névjegyzék. Ezúton szeretnék köszönetet mondani témavezetőmnek, Vargyas Péternek szakmai támogatásáért, és külön köszönettel tartozom Everling Jánosnak az archívum szövegeinek összeállításában nyújtott segítségéért.

2 DANDAMAYEV, 1986. 274.

3 DANDAMAYEV, 1986. 274.

4 Az Egibi (legújában lásd WUNSCH, 1993 és 2000) és a Murášû család (STOLPER, 1985 és 1997) archívuma.

5 A teljes Egibi archívumhoz 3000-4000 szöveg tartozik.

6 A tanulmányban található összes további évszám Kr. e. értendő.

uralkodója Nabû-na'id. A káld dinasztiát Kr. e. 539-ben II. Kúrosz perzsa uralkodó döntötte meg Babilon elfoglalásával, amelyet követően a perzsa birodalom 200 éven át uralkodott Mezopotámia felett.

A Nappāhu⁷ család levéltára az egyik legbőségesebb fennmaradt levéltár. Szövegeinek száma meghaladja a kettőszázat. Ez a nagy mennyiségű forrás viszont, egy-egy kivételtől eltekintve, a család két tagjától maradt fenn. Iddina-Nabû, akitől a legtöbb irat maradt fenn, a harmadik generáció tagja. Fia, Šellibi, aki követte apja üzleti tevékenységét, szintén jelentős számú szöveget hagyott ránk.

Munkámban Iddina-Nabû-levéltárának vizsgálatával foglalkozom. Az archívumban található szövegek Babilónia történelmének két korszakát kísérik figyelemmel, az újbabiloni és az óperzsa birodalom korát. A legelső ismert dokumentumok Nabû-na'id (556–539) uralkodásának idejéből származnak, és egészen Dareiosz (521–486) uralkodásának végéig találhatunk újabb iratokat. A Nappāhu-levéltár iratai jogi szempontok alapján több csoportba is besorolhatóak. Iddina-Nabû szerteágazó üzleti tevékenységének teljes kiértékelésére nem vállalkozhatom. Iddina-Nabû gazdasági tevékenysége három üzleti ág köré csoportosult: házainak bérbeadása, kölcsönökkel kapcsolatos ügyletek, templomi jövedelmekkel kapcsolatos bevételek. A tanulmány a házbérletekkel kapcsolatos szövegeket vizsgálja.

A mezopotámiai gazdaságtörténet vizsgálatának problémái

Az ókori Mezopotámia története iránt érdeklődőknek könnyen feltűnhet, hogy a gazdaságtörténetről kialakult kép még nem teljesen világos és egységes. Ennek alapvetően három oka van. Először is, Mezopotámia gazdaság- és társadalomtörténetének a gazdasági mechanizmusok szempontjából történő alapos vizsgálata csak a 20. század második felétől került az érdeklődés középpontjába, egészen addig alárendelt szerepet játszott. A 20. század elején Mezopotámia gazdasági forrásait jogi szempontok alapján vizsgálták. Az assziriológia ezen területének első kiemelkedő kutatói M. San-Nicoló, P. Koschaker és J. Kohler voltak.

Az ilyen típusú elemzési módszer a ránk maradt forrásanyag feldolgozási rendszerében különbözött, amely szerint a szövegeket először jogi

⁷ *Nappāhu* – *kovács*: sok család vezet vissza származását (az ókori keleti névadás szokásaira még később visszatérek) erre a kétkezi foglalkozással bíró ősre, mégis jelentős archívummal csak Iddina-Nabû családjának főága rendelkezik.

tartalmuk alapján, majd a kronológia szerint sorolták be. A 20. század elején a római jog kutatásának hatására Mezopotámia gazdasági okmányait is jogi tartalmuk alapján osztályozták, vizsgálták.⁸ A korai kutatások és tanulmányok is alapvetően bizonyos jogi kritériumok alapján válogatott és vizsgált szövegekről szóltak.⁹ Ezáltal a gazdasági struktúrákra (pl. mezőgazdaság) vonatkozó, átfogó tematikus tanulmányok az 1960-as és az 1970-es évekig háttérbe szorultak.

Másodszor, a rendelkezésünkre álló szövegek – habár jóval bőségesebbek, mint az utána következő korok gazdaságára vonatkozó forrásanyag, egészen a kora középkor végéig – rendkívül hiányosak az egyes mezopotámiai korszakokat illetően.¹⁰

Mezopotámia története során három olyan korszakot ismerünk, amelyből nagyon sok, mára már publikált gazdasági okmány maradt ránk.¹¹ E szerint a legtöbb ilyen irattal rendelkező korszakok időrendben a következők:

- III. Ur-i dinasztia kora (a 3. évezred vége),
- az óbabiloni kor (a 2. évezred első fele),
- az újbabiloni, óperzsa kor (626–331).

Az újbabiloni korból az iratok többsége magánlevéltárakból származik. Ezek a magánlevéltárak a 8. század végétől kezdve – az ezt megelőző századokra a leletek hiányában nem tudunk következtetéseket levonni – világosan mutatják egyes befolyásos személyek és családok rendkívül jelentős gazdasági tevékenységét.¹² Ezeknek az iratoknak a vizsgálata során lépésről lépésre láthatjuk magunk előtt, ahogy valaki egy- vagy többféle üzleti tevékenysége által jelentős vagyonhoz vagy hatalomhoz jutott.

Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy a babilóniai emberek legnagyobb többségétől, az alacsonyabb társadalmi helyzetű emberektől, nem maradt ránk egy sor sem, sem a gazdasági, sem a társadalmi életükre vonatkozóan.¹³ Az újbabiloni korból származó szövegekből a társadalom középső rétegének élete rajzolódik ki a legárnyaltabban.

8 RENGER, 1989. 166.

9 Ennek egyik szemléletes példája az általam később még sokszor megemlített könyv: SAN-NICOLÓ-UNGNAD 1935. – továbbiakban: NRVU.

10 Ezt ellensúlyozza némileg, hogy 3–1. évezredű Mezopotámia gazdasága alapvetően nem változott meg a kétezer év során – In: VARGYAS 2001. 284–285.

11 Nagyon lényeges, hogy természetesen csak azokat a korszakokat ismerjük alaposan, amelyekből a szövegeket már leközlötték. Tudomásunk van még kiadatlan, különböző múzeumokban lévő, más korszakokból származó leletekről.

12 OELSNER 1984. 221–222.

13 OELSNER, 1984. 224.

Harmadsorban, a Mezopotámia gazdaságtörténetével foglalkozók közötti elméleti vita miatt nem egységes a gazdaság képe. A kutatók nem értenek egyet a gazdaság piachoz való viszonyának megállapításában, ami alapvetően megosztja a véleményeket. Habár találunk kutatókat, akik egyértelműen felvonulnak egy-egy elmélet mögé,¹⁴ a gazdaság megértéséhez az elméletek ötvöződése szükséges.¹⁵ Nem célom, hogy bármilyen módon is bekapcsolódjak, vagy akár bemutassam ennek a vitának az elemeit ebben a tanulmányomban.¹⁶

A levéltárak

Egy levéltár vizsgálatakor az első feladat az archívumba tartozó szövegek megkeresése. Sajnos, ezek a levéltárak nem az eredeti állapotukban állnak rendelkezésünkre, és itt nem is az elveszett szövegekre gondolok elsősorban, hanem hogy a levéltárak szövegei legtöbb esetben rablóátasásokból származó táblák felvásárlásával kerültek a múzeumokba. Mivel az okmányokat a múzeumok külön-külön vásárolták fel, az okmányok közötti kapcsolat feltárása nehéz feladat, és sokszor attól is függ, hogy az adott múzeum publikálja-e a szövegeket.¹⁷

Ennek a problémának az oka a felvásárolt okmányok leltározásában található meg. Strassmaier alapján az iratokat szigorú kronológiai sorrend szerint sorolták be,¹⁸ így még ha esetleg egyben is vásárolták meg egy archívum töredékét, vagy akár döntő többségét, csak a teljes múzeumi anyag átolvasása után állítható fel a levéltár. Sajnos, ez majdnem minden múzeum esetében így történt. Így fordulhat elő, hogy a British Museumban található különböző személyek magánlevéltárainak okmányai és egyes helységek, települések forrásanyaga a sippari Ebabbar-archívum anyagával együtt összekeveredve található.¹⁹

14 Lásd pl.: A Polányi Károly nevével jelzett szubsztantivista iskola képviselője Johannes Renger. „Meggyőződéses híve alig egy-kettő van, mint például Johannes Renger; s aki teljes tudatában van a jelentőségének, mint Morgens T. Larsen, az is csupán legáltalánosabb gondolatait tudja felhasználni.” In: KOMORÓCZY, 1992. 385.

15 VARGYAS, 1985. 232–233.

16 A vitának nagyon jó ismertetése: MIEROOP, 1999. 106–123.

17 OELSNER, 1984. 223.

18 OELSNER, 1984. 223. 6. lj.

19 OELSNER, 1984. 223. – Ennek a hibának a kiküszöbölésére indult a British Museum sippari kollekciójának katalógusba vétele.

Az archívum szó elhangzásakor az ókori Mezopotámia újbabiloni korának történetében az Egibi-archívum az első, ami eszünkbe jut. Az Egibi-archívum azonban nem egy személyt, de még csak nem is egy családot jelöl, hanem személyek, családok sokaságát jelöli, akiket sokszor egyáltalán nem lehet rokonságba hozni egymással. Az ő nevük és családjuk eredete egy közös tényleges vagy tiszteletben tartott őshöz, Egibihez kapcsolódik. Az ő neve által soroljuk be mindannyiukat az Egibi-archívumba.²⁰ Mindez az ókori Mezopotámiában használt nevekből ered. A szerződő felek, amikor megadták a nevüket, gyakorlatilag egy rövid, származási családfát neveztek meg. Ez a következőképpen nézett ki az írásban: PN1 (az iratban ténylegesen fellépő személy), aki PN2 fia, aki PN3 fia.

A felsorolásban szereplő PN2 valóban PN1 apja volt, de PN3 nem PN2 apja és nem PN1 nagyapja, hanem a család tiszteletben tartott őse vagy pedig a szerződésben fellépő személy foglalkozásának megfelelő, egy korábbi rendkívül elismert ugyanazon foglalkozást űző személy neve. Emellett gyakori foglalkozásnevek is előfordulhattak, mint PN3-ként megadott nevek. Ebből eredően a fordításokban nem a PN3 fia fordítást használjuk, hanem PN3 leszármazottja fordítás a megfelelő. Akkád nyelven a következőképpen hangzik: PN1 *apīšū ša* PN2 *apīl* PN3²¹, vagy PN1 *mārīšu ša* PN2 *mār* PN3²²

Ez a két formula található meg a szövegekben. Ha az első kapcsolónál az „*apīl*” szót használjuk, akkor ugyanez következhet utána is. Mindez ugyanígy vonatkozik a „*māru*” szóra is. Mindkét formulából jól látszik, hogy csak az első kapcsolatkor illeszkedik birtokos személyrag az előtte álló főnévhez és utána a *ša* kötőszó. Ez mutatja számunkra, hogy ebben az esetben a tényleges apáról van szó. Ez a szövegek olvasatakor lesz fontos, hiszen nem minden esetben adják meg mind a három nevet, hanem csak kettőt. Minderre azért volt szükség Mezopotámiában, mert rendkívül gyakoriak voltak bizonyos nevek, és az apa, az ős nélkül nem lehetne megkülönböztetni az okmányokban szereplő személyeket.²³

A levéltárakról legutóbb Olof Pedersén írt egy összefoglaló monográfiát, amelyben a Kr.e. 1500 utáni levéltárakat ismerteti, egészen Kr. e. 300-ig.²⁴

20 A leghíresebb Egibi család – az ún. fő családi vonal – a babiloni Šulaja családja, akiktől a legtöbb szöveg maradt ránk.

21 PN1 *A-šū ša* PN2 *A* PN3

22 PN1 *DUMU-šū ša* PN2 *DUMU* PN3, mindkét kifejezésnek ugyanaz a fordítása.

23 Erre manapság is találtunk példát. Kínában 100 személynévből mindössze kb. 25 nevet használnak, ami sok azonos személynévhez és igen nagy gyakorisághoz vezet.

24 PEDERSÉN, 1998.

Ebben a könyvében történeti korokra és városokra vonatkozóan ismerteti a levéltárakat.²⁵ Ennek keretében mutatja be az újbabiloni korból eredő levéltárakat is, hét részben, városok alapján besorolva: Babilon, Borsippa (Birs Nimrud), Nereb (Neirab), Sippar (Abu Habba), Nippur, Ur (Mugayyar), Uruk (Warka).²⁶

A minket édeklő Babilonból több híres levéltár származik. Az újbabiloni korból öt darab, templomból és palotából származó levéltár és könyvtár ismert (Babilon 7–11).²⁷ Öt, általa kiválasztott magánlevéltárat említ (Babilon 12–16), amelyekből természetesen a legismertebb, a már említett Egibi-archívum, amelybe 3.000–4.000 szöveg tartozik (Babilon 15).²⁸ Ezenkívül jelentősebb levéltárként a Bēl-ušallim archívumot említi, ahol a szövegek felét már publikálták.²⁹ A további három ismertetett archívumból kevés iratot közöltek eddig. Ezután még három magánkönyvtárat ismertet (Babilon 17–19).

Sajnálatomra a Nappāhu-levéltárat nem említi, pedig a szövegek mennyiségét tekintve a levéltár a legjelentősebbek közé tartozik, vagyis jóval bőségesebb, mint az Olof Pedersén által említett archívumok.³⁰ A hallgatás valódi oka, hogy a levéltár szövegei a rablásátások felvásárlásaiból származnak, és nem egy ásatáskor előkerült levéltárról van szó.

A Nappāhu család és Iddina-Nabû levéltára

A levéltár felépítésekor az elsődleges feladat a család megismerése és ezzel összefüggésben a teljes levéltár felállítása, illetve a magukat azonos ősrre visszavezető, de a családdhoz nem tartozó személyek kizárása. A család négy generációját ismerjük, és feltételezésem szerint ebből három generációt közel teljesen fel tudunk vázolni, vagy legalábbis az iratokban emlí-

25 Ezen kívül közölte a csak Babilonban előforduló archívumokat egy külön megjelent cikkében: PEDERSÉN, 2000.

26 PEDERSÉN, 1998. 181–212.

27 A számozás az Olof Pedersén könyvében megjelent és általa használt számozást követi.

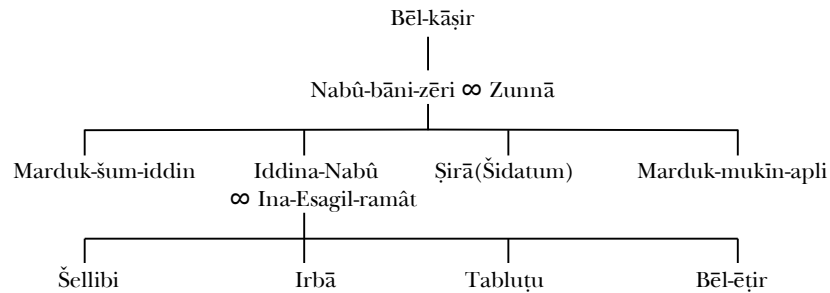
28 A Pedersén által megadott számadat viszont az egész Egibi-archívum tábla-anyaga. Everling János adatai alapján az Egibi-család babilóniai ágához – ide tartozik a leg-híresebb család is, Šulaja családja – kb. 1400 irat sorolható.

29 JAKOB-ROST, 1968 és JAKOB-ROST, 1970.

30 A Bēl-ušallim archívum 47 iratot tartalmaz.

tett, a felnőttkort is megért családtagokat.³¹ A család harmadik generációjához tartozik az az Iddina-Nabû, akinek személye dolgozatom tárgyát képezi.

A Nappāḫuk családfájának főága:³²



Bēl-kāšir: A család legelső ismert tagja. Két szövegből ismert: VS 4, 25; VS 6, 49. Mindkét iratban mint Nabû-bāni-zēri apja szerepel. Önálló, tőle származó szöveg nem maradt ránk.

Nabû-bāni-zēri: Iddina-Nabû apja. Mivel az előző két szöveg az ő tevékenységéhez kapcsolódott, így hát a legkorábbi hozzá köthető irat (egyben a levéltár legkorábbi irata) az 565. december 25-i VS 4, 25-ös irat. Ezenkívül számos iratban találkozunk vele mint fiai és lánya apjával.

Zunnā: Nabû-bāni-zēri felesége: Nbn 990.

Marduk-šum-iddin: A két fiútestvér közül ő az idősebb. Ezt az örökösödési szerződésükből lehet kiolvasni, amelyből kiderül, hogy ő $\frac{2}{3}$ részt, míg a fiatalabbik testvére Iddina-Nabû $\frac{1}{3}$ részt örököl. Lásd: Nbn 990.

Širā: Nabû-bāni-zēri Širā nevű lányával több iratban is találkozunk. Két iratban azonban Šidatum néven jelenik meg. Az egymással szoros összefüggésben lévő iratokból jól látszik, hogy órála van szó.³³

Marduk-mukīn-apli: Nabû-bāni-zēri harmadik fia csak egy szövegben jelenik meg tanúként: VS 5, 43.44.

Šellibi: Iddina-Nabû fia, aki valószínűleg az idősebb fiútestvér. Iddina-Nabû után hozzá kapcsolódik a legnagyobb levéltár. Legkorábbi szövege 522-ből származik, de rendszeres önálló üzleti ügyeiről 507 utánról tudunk. Tevé-

31 A Nappāḫu családfát és a velük sógorságban lévő családokat A. Ungnad ismertette: UNGNAD, 1935.

32 A Nappāḫu családot teljes részletességgel lásd uo.

33 VS 4, 119; VS 5, 123. Tartalmi okokból idekapcsolható a VS 4, 183 is.

kenységének fő időszaka a 490-es évek és a 480-as évek eleje. Šellibiről a dolgozatomban még többször említést fogok tenni.

Irbū: Valószínűleg Iddina-Nabû fiatalabbik fia: BV 76.

Bēl-ētir: Šellibi testvére két szövegből ismert: Dar. 481 és Dar. 522.

Tabluṭu: Iddina-Nabû lánya: BV 99.

A Nappāḫu levéltár iratai

A Nappāḫu levéltárba tartozó szövegek egy részét már többször ismertették különféle kiadványokban. Cornelia Wunsch gyűjtötte össze egy cikkében az általa ismert, a levéltárba tartozó iratokat.³⁴ Tanulmányában részletesen felsorolja, hogy eddig hol adták ki ezeket az okmányokat, illetve ismerteti az általa a közeljövőben publikálandó – mostanra már természetesen kiadott – iratokat.³⁵ A levéltár anyaga két nagy részre oszlik. Mindkét szövegcsoportot a 19. század végi felvásárlások során vették meg, így kerültek a múzeumokba.³⁶ A szövegek legnagyobb része a berlini Vorderasiatisches Museumban, illetve a londoni British Museumban található. Ezenkívül néhány szöveg más múzeumokban lelhető fel.

A két szövegcsoport közötti összefüggésre először Felix E. Peiser hívta fel a figyelmet.³⁷ Ennek alapján állította össze *Babylonische Verträge des Berliner Museum in Autographie, Transcription und Übersetzung*³⁸ című könyvét. Ebben kiadott 95+31³⁹ Berlinből származó szöveget és 36 british museumbelit⁴⁰, amelyek szoros összefüggésben állnak egymással és legnagyobb részük a Nappāḫu levéltárhoz kapcsolódik. Tehát Peiser az, aki először fedezte fel a két múzeum szövegei között fennálló kapcsolatot.⁴¹

34 WUNSCH, 1997.

35 WUNSCH, 1997. 231–233.

36 Ezek az iratok rablóátasításokból származnak. – In: WUNSCH, 1997. 231. 4. lj.

37 Felix E. PEISER: Die Zusammengehörigkeit der unter Nr. 84-2-11 im British Museum registrierten Thontafelsammlung zu den Thontafelsammlungen des Königlichen Museums zu Berlin. In: *SPAW* (1889), Berlin. 813–823.

38 Berlin, 1890.

39 A plussz 31, az előző szövegekhez kapcsolódó más szövegcsoportokban lévő, de a bennük található személyek alapján kapcsolódó berlini szövegekre utal, amelyeket a II. mellékletben közöl.

40 BV 96–131.

41 Az általa közölt British Museum-ból származó szövegek túlnyomórészt Šellibi levéltárba sorolhatók be.

A következő lépés a *Vorderasiatische Schriftdenkmäler* című sorozat 3–6. kötetei voltak⁴², amelyekben újbabiloni gazdasági iratok kópiáit publikálták. Ezeknek a legnagyobb része ehhez a levéltárhoz tartozott és megtalálhatóak benne a Peiser által lefordított szövegek is. A VS 3–6 legnagyobb hátránya talán a névregiszter hiánya. Így a levéltárat összességében nehéz rekonstruálni.

A VS 3–6 kópiáit A. Ungnad és M. San-Nicoló által írt 1935-ben kiadott *Neubabylonische Rechts- und Verwaltungsurkunden* (továbbiakban *NRVU*) című könyvben, német nyelvű fordításban közölték. Mivel a könyv jogi kritériumok alapján csoportosította a szövegeket, így az iratok levéltárjellege háttérbe szorult. Annak ellenére is így volt, hogy számos kereszt-hivatkozással találkozhatunk a könyvben, amelyek a különböző helyen található szövegek közti összefüggésekre mutatnak rá. Az ismert szövegeket tekintve ez a kettő – a VS 3–6; *NRVU* – a legnagyobb és legfontosabb forrás, amely rendelkezésünkre áll. Kisebb egységekben találhatóak még szövegek. Ezek közül ötöt C. Wunsch közölt két különálló tanulmányában.⁴³ Mind az öt szöveg Iddina-Nabû levéltárába sorolható be. J. MacGinnis újbabiloni templomi javadalmakról szóló cikkében négy szöveget érint, amely az Iddina-Nabû levéltárból származik.⁴⁴ Durand publikált egy szöveget a *Documents cunéiformes de la Ixe Section de l'Ecole pratique des Hautes Etudes. 1. köt.: Catalogue et copies cunéiformes* (Genf–Paris, 1982) című szövegkiadásban (n. 435). Itt egy Iddina-Nabû levéltárhoz tartozó adólevélről van szó. Martha T. Roth három tanulmányában érinti a levéltárat. Az újbabiloni hozományok vizsgálatánál Iddina-Nabû feleségének, Ina-Esagila-ramâtnak a hozományával foglalkozik. E kérdés keretében próbálja ő is tisztázni, hogy mikor jöhetett létre a házasság Ina-Esagila-ramât és Iddina-Nabû között.⁴⁵ M. T. Roth a cikkeiben már kiadott szövegeket elemez.

42 *Vorderasiatische Schriftdenkmäler der königlichen Museen zu Berlin*, Leipzig, Heft 3, 4. 1907. – Heft 5, 6. 1908.

43 WUNSCH, 1997. és WUNSCH, Cornelia: Neu- und spätbabylonische Urkunden aus dem Museum von Montserrat. In: MOLINA, M.–MÁRQUEZ, R. I. (szerk.): *Tabulae Montserratinae. AuOr 15* (1997) 139–194. – számomra nem hozzáférhető.

44 *AJO* 38–39 (1991–1992) 74–100.

45 Roth eredményét, amelyben Peisert követi, Wunsch megcáfolja, bár közelebb ő sem került a megfejtéshez.

A Nappāhu levéltárat tárgyaló, érintő tanulmányok, szövegkiadásokat időrendben a következő:

- *kiadallan szövegek*: Bertin-kópiákból.
- PEISER, Felix E.: Die Zusammengehörigkeit der unter Nr. 84-2-11 im British Museum registrierten Thontafelsammlung zu den Thontafelsammlungen des Königlichen Museums zu Berlin. In: *SPAW*, (1889) Berlin., 813–823.
- STRASSMAIER, Johann N.: *Inschriften von Nabonid, König von Babylon*. Leipzig, 1889. (N. 990)
- PEISER, Felix E.: *Babylonische Verträge des Berliner Museum in Autographie, Transscription und Übersetzung*. Leipzig, 1890.
- STRASSMAIER, Johann N.: *Inschriften von Cambyses König von Babylon*. Leipzig, 1890. (N. 45)
- STRASSMAIER, Johann N.: *Inschriften von Darius König von Babylon*. Leipzig, 1897. (N. 37, 522)
- THOMPSON, Reginald C.: *Cuneiform Texts from Babylonian Tablets in the British Museum*. (CT) 22, London, 1906. (n. 225)
- UNGNAD, Arthur: *Vorderasiatische Schriftdenkmäler*. Heft 3, 1907.
- UNGNAD, Arthur: *Vorderasiatische Schriftdenkmäler*. Heft 4, 1907.
- UNGNAD, Arthur: *Vorderasiatische Schriftdenkmäler*. Heft 5, 1908
- UNGNAD, Arthur: *Vorderasiatische Schriftdenkmäler*. Heft 6, 1908
- CLAY, Albert T.: *Babylonian Business Transactions of the first Millenium B. C.* (Babylonian Records in the Library of Pierpont Morgan 1). New York, 1912. (n. 80)
- SAN-NICOLÓ–UNGNAD, 1935.
- UNGNAD, 1935.
- DURAND, Jean-Marie: *Documents cunéiformes de la Ixe Section de l'Ecole pratique des Hautes Etudes*. 1. köt.: *Catalogue et copies cunéiformes*. Genf–Paris, 1982. (n. 435)
- ROTH, Martha T.: The Dowries of the Women of the Itti-Marduk-balātu Family. In: *JAOS*, 111. (1991) 19–37.
- ROTH, Martha T.: The Material Composition of the Neo-Babylonian Dowry. In: *A/O*, 36–37. (1989–1990) 1–55.
- MACGINNIS, John: Neo-Babylonian Prebend Texts from the British Museum. In: *A/O*, 38–39. (1991–1992) 74–100.
- ROTH, Martha T.: The Neo-Babylonian Widow. In: *JCS*, 43–45. (1991–1993) 1–26.
- MACGINNIS, John: *Letter Orders from Sippar and the Administration of the Ebabbara in the Late-Babylonian Period*. Poznan, 1995. (n. 52)

– WUNSCH, 1997.

– WUNSCH, Cornelia: Neu- und spätbabylonische Urkunden aus dem Museum von Montserrat. In: *Tabulae Montserratinae*. MOLINA, M.–MÁRQUEZ, R. I. (szerk.), *AuOr*, 15. (1997) 139–194.

Ezenkívül számos tanulmányban találkozunk a Nappāhu-levéltárral, de csak érintőlegesen, valamilyen példa kapcsán.⁴⁶ Az előző felsorolásból is látszik, hogy a levéltár ismert az assziriológusok előtt, foglalkoztak a szövegekkel külön-külön, de egységes, önálló, levéltárjellegű kiértékelése még nem történt meg.

Az Iddina-Nabû-levéltár iratai

A levéltár összes szövege nem érhető el számomra. Sajnos vannak olyan szövegek, amelyeket az idő előremenetelével sem olvashatok majd. Itt a kiadatlanul maradt Bertin-kópiákra gondolok, amelyek közül huszonhárom szöveg tartozik a Nappāhu-levéltárba és ebből hat Iddina-Nabû levéltérába. A többi szöveg fia levéltárába illeszkedik. Iddina-Nabû levéltárából eddig 122 irat ismert, ezek közül számomra jelenleg 108 elérhető. Iddina-Nabû levéltárának iratait jogi szempontok alapján tizenhat csoportba sorolhatjuk be. Ezek közül a legfontosabbak:

- házassági szerződések
- örökbefogadási szerződések
- házvásárlási okmányok
- rabszolga-vásárlási okmányok
- adóslevelek
- házak bérbeadására vonatkozó táblák
- templomi jövedelmekről szóló dokumentumok
- elszámolási, kifizetési iratok, stb.

Néhány megjegyzés Iddina-Nabû személyével kapcsolatban

Az ókori Mezopotámiában élő emberek életkoráról nagyon keveset tudunk, mivel sem születésük, sem haláluk időpontját nem ismerjük.⁴⁷ Az egyetlen támaszt számunkra a ránk hagyott táblák jelentik. A mezopotámiai emberek életkorának behatárolásakor igazán fontos a források ar-

46 Lásd pl.: OELSNER, 1984. 232.

47 Ez alól a királyi családok tagjai számíthatnak kivételnek. Pl.: Nabû-na'id anyja Adad-Guppi (Hadad-happe – MAYER, 1998.) felirata, amely szerint 104 évet élt.

chívumszerű feldolgozása. A személyek életéről a tőlük fennmaradt első és utolsó tábla ad felvilágosítást. Mindez persze életüknek csak egy szűk periódusát mutatja be nekünk, de mégis valamilyen támponttal szolgál.

Iddina-Nabû esetében a legkorábbi szöveg 544-ből⁴⁸ származik, az utolsó pedig 501-ből.⁴⁹ Az archívum segítségével így életének negyvenhárom évét sikerül végigkísérnünk. Arra a kérdésre, hogy hány évet élt előtte, nem tudunk pontos választ adni. Sokat segítené nekünk, ha ismernénk Iddina-Nabû házasságkötésének időpontját, de ez is csak akkor segít, ha feltételezünk egy életkort, amikor már biztosan megnősülhetett.

Iddina-Nabû az Egibi család egyik oldalágának leszármazottját, Ina-Esagila-ramátot, Balātu lányát vette feleségül.⁵⁰ A házasságkötésük időpontját azonban nem ismerjük, annak ellenére, hogy Ina-Esagila-ramát hozomány szerződése fennmaradt. A dátumnál törött a tábla és az uralkodó neve sem olvasható.

A házasság időpontjával hárman foglalkoztak. Peiser a *Babylonische Verträge* c. könyvében a szövegek kommentárjában érinti, M. T. Roth az újbabiloni hozományokról írt tanulmányában és C. Wunsch Iddina-Nabû egyik adósleveléről szóló cikkében.⁵¹ M. T. Roth, Peiser érvelését követve, a házasságkötés időpontját Nabû-na'id 17. évére (539-re) teszi. Ezt C. Wunsch megcáfolja a hivatkozott szöveg fordításának kijavításával.⁵² Habár mind-egyik érvelés valamilyen szempontból elfogadható, a levéltár szövegeinek átolvasása után más következtetésre jutottam.

A VS 4, 207 első ránézésre egy rendkívül töredékes adóslevél. Ebben az adóslevélben Iddina-Nabû kölcsön vesz bizonyos mennyiségű pénzt. A hitel biztosításáért Iddina-Nabû zálogba adja az egyik rabszolganőjét, Nanâ-bêl-ušurt.⁵³ Az okmány dátumozása azonban teljesen kitörött, így nem tudjuk, mikor készült.

48 VS 6, 85.

49 VS 3, 127.

50 A család rokonságát az Egibi család fő ágához – a babiloni Šulaja családja – nem lehet bizonyítani.

51 WUNSCH, 1997.

52 WUNSCH, 1997. 233–234. 8. lj.

53 Habár a kölcsön mértékét nem is ismerjük, de egy rabszolga bérét igen, amely munkaerejével volt egyenlő. Ezek alapján az ő bérük 12 sékel volt évente, azaz 1 sékel havonta (DANDAMAYEV, 1988. 54. és lásd uo. „A rabszolga bére megegyezett a szabad munkásokéval”). Ebből eredően ha a kölcsönvett összeg kamataként dolgozik Nanâ-bêl-ušurt a kölcsönadónál – és figyelembe vesszük, hogy ezekben az esetekben a rabszolga munkája a hagyományos 20%-os kamatot váltja ki, lásd pl. UET

Ez az adóslevél akkor lesz igazán érdekes a házasságkötés szempontjából, ha megvizsgálunk másik két iratot. Nanâ-bêl-ušurt Iddina-Nabû felesége, Ina-Esagila-ramât vette meg Nūptâtól, Na'id-Marduk lányától, Babūtu leszármazottjától.⁵⁴ Ebben az iratban Ina-Esagila-ramât mint Balātu lánya jelenik meg. Iddina-Nabû nem említi az irat. Ezzel szemben a VS 6, 97-es szöveg szerint egy bizonyos Iddina-Nabû, Šulaja fia, az építómester leszármazottja Iddina-Nabûval áll már perben Nanâ-bêl-ušur miatt.⁵⁵ Ebben az iratban Iddina-Nabû már mint Ina-Esagila-ramât férje lép fel.

A fentebb ismertetett tényekből az válik számomra világossá, hogy a dokumentumok keletkezése között kellett hogy legyen Iddina-Nabû házassága. Mindkét tábla jól datálható, a VS 5, 35 537. 2. 8-án keletkezett, azaz Kúrosz első uralkodási évében. A VS 6, 97 537. 7. 5-ről maradt fenn.

A fentebb felvázoltak alapján arra a következtetésre jutottam, hogy szemben Peiser és Roth azonos állításával, amely szerint a házasságkötés Nabû-na'id utolsó évében történt, illetőleg pontosítva C. Wunsch becslését,⁵⁶ Iddina-Nabû és Ina-Esagila-ramât házasságkötésére valamikor 537. 2. 8. és 537. 7. 5. között eltelt öt hónapban kerülhetett sor. Az itt ismertetettek alapján egy lépéssel közelebb kerültünk Iddina-Nabû életkorának meghatározásához.

Mezopotámiában felnőtté akkor vált valaki, ha az apja kiházásította, és önálló otthonban külön életet tudott kezdeni az apja által biztosított föld segítségével.⁵⁷ Nagyon jól látszik tehát, hogy a felnőtté válás nem életkorhoz kötött, nem létezett olyan formában, mint manapság. Azt is látjuk azonban, hogy a felnőtté nyilvánítás nem előfeltétele a házasságnak, hanem a kettő valamikor együtt történik meg. Figyelembe véve a középkor házassági szokásait és a biológia adta lehetőségeket, a házasság a 14. élet-

4, 75 – akkor megállapítható, hogy Iddina-Nabû 1 mana ezüstöt, vagy 1 mana ezüst értékű más árut kapott kölcsön.

54 VS 5, 35.

55 Habár a per a rabszolgánőről és az ő tulajdonlásáról szólt, az igazi ok más lehetett. A vásárlási okmányban olvashatjuk, hogy Ina-Esagila-ramât nem csak az asszonyt, hanem egy kisgyermeket is megvásárolt. A rabszolgák ára ebben a korban 50-60 sékel volt (DANDAMAYEV, 1988. 54.), a gyerekek ára ennek a töredéke. Éppen ezért olvashatjuk, hogy Ina-Esagila-ramât 1 mana 12 sékel ezüstöt fizet összesen. A 12 sékel ezüst lehetett a fiú ára. Ezért a fiúért indították valószínűleg a pert.

56 „A hozományszerződés ... Nabû-na'id utolsó éveiből és Kúrosz uralkodásának első éveiből származhat” – In: WUNSCH, 1997. 233.

57 EBELING, 1957–1970. 11.

évtől már szóba jöhet.⁵⁸ Az is valószínűsíthető, hogy a 25. életév betöltéséig erre sor kerülhetett. Ezek alapján feltételezhetjük, hogy Iddina-Nabû 563 és 552 között született.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a levéltár kialakulása idején, 544 után, Iddina-Nabû ifjúkora elején volt.⁵⁹ Életének üzleti tevékenységét ettől kezdve, ha töredékesen is, de végigkísérhetjük. Halálának idejét szintén nem ismerjük. Ebben az esetben könnyebb helyzetben lennénk, ha ránk maradt volna fiai örökösödési szerződése.

Az utolsó biztosan datált irat 501-ből származik. Fia, Šellibi üzleti tevékenysége – annak ellenére, hogy korábbról is vannak tőle irataink – 507 után kezd jelentőssé válni. Az ismert szövegekből arra következtetnek, hogy Iddina-Nabû fokozatosan adta át üzleti ügyeit Šellibinek. Šellibitől származó iratok legnagyobb mennyisége azonban a 490-es évekből és a 480-as évek elejéről származik, abból a korból, amikor már nincsen szövegünk Iddina-Nabûtól.

Ez két következtetésre ad lehetőséget. Iddina-Nabû fokozatosan vett be a fiát az üzleti életbe, majd egy idő után „nyugdíjba” vonult.⁶⁰ Ennek az időpontját mutathatná az 501 körüli dátum. Valószínűbbnek látszik azonban, hogy Iddina-Nabû 501 után nemsokára meghalt, és fiának ezért kellett minden tevékenységet átvennie.⁶¹

Minden magánlevéltár gazdasági okmányokat, szerződéseket és leveleket foglalhat magában. A mi esetünkben azonban azonosítható levelek

58 Ehhez lapcsolódóan megjegyezném, hogy az ifjúkor megítélése más volt az ókori Mezopotámiában. A gyerekek öt éves korukban már ugyanúgy dolgoztak, mint a felnőttek. – In: WAETZOLDT, 1988. 40. és részletesebben lásd WAETZOLDT, 1987. 132–135. Bérezésük teljesen mindennapos volt. Általában a felnőttek bérének a felét keresték. – In: DANDAMAYEV, 1988. 54.

59 Bár nem indokolta, de ugyanezt írta C. Wunsch is a tanulmányában – WUNSCH, 1997. – amelyben egy adóslevelet elemez. A tartalmából – Iddina-Nabû megvert valakit, a bírák elítélték, ezért fizetnie kell – és abból, hogy a szöveg az archívum kialakulásának első évéből származik, C. Wunsch is arra következtetett, hogy ekkor még fiatakorát élte Iddina-Nabû.

60 Ez kiderülne számunkra az archívumból. Ez történt pl. amikor Gimillu örökre fogadta Iddina-Nabût, és átadta neki templomi jövedelmeit és az adósleveleit, amelyek összesen 3 mana 35 sékel ezüst értékűek voltak. Ekkor azonban még élt Gimillu és a szerződésben biztosította is magának a megélhetéséhez szükséges jövedelmet. A kölcsönbe adott pénzmennyiségek kamatait és meghatározott élelmiszert kellett Iddina-Nabûnak a számára biztosítani. – VS 5, 47.

61 Itt jegyezném meg, hogy a fiától származó szövegek jelentős részét nem tudom vizsgálni, mert a British Museum kiadatlan kópiái közé tartoznak. Elképzelhető, hogy választ kaphatnánk kérdésünkre.

nincsenek. Iddina-Nabû életének vizsgálata így kizárólag az üzleti tevékenységére korlátozódik.

Bevezetés Iddina-Nabû gazdasági tevékenységéhez

Nabû-bāni-zēri, Iddina-Nabû apja különböző templomi jövedelmeket hagyott fiaira, akik azt a hagyomány szerinti módon osztották fel maguk között. Iddina-Nabû családjának egy távoli rokona,⁶² Gimillu 527-ben örökbe fogadta.⁶³ Ez sorsfordító volt Iddina-Nabû életében, hiszen örökbefogadójától számos templomi juttatást és 3 mana 35 sékel ezüst értékben adósleveleket is örökölt. Felesége, Ina-Esagila-ramát hozományként Babilon környékén három földterületet kapott apjától, amelyből jelentős bevétel származott.⁶⁴ Üzleti tevékenységei közül a legfontosabbak a házak bérbeadása, a kölcsönügyletek és a templomi javadalmak⁶⁵ voltak. Tanulmányomban a házbérletekkel kívánok részletesebben foglalkozni.

A levéltár iratainak datálásáról

Az ókori Mezopotámia forrásainak pontos datálásához három módszer áll rendelkezésünkre. A legbiztosabb az, ha az okmány dátummal ellátott és – amennyiben a kor kronológiája biztos – a dátum átszámítható. Erre az egyik legjobb példa az újbabiloni és az utána következő korok, amelyek dátumai napra pontosan átszámíthatóak.⁶⁶ Ha a dátum pontos ugyan, de esetleg a kronológia nem biztos, a régészet nyújthat segítséget. Ha ismert a tábla pontos lelőhelye, hogy melyik feltárt rétegből jutott napvilágra, akkor ez egy újabb segítséget nyújt a datáláshoz. Az írásképből következtetett dátumozásra akkor van szükség, ha semmilyen más információnk nincsen a tábla korára vonatkozólag.

Az Iddina-Nabû-levéltár iratai az újbabiloni és az óperzsa kor idején keletkeztek. A dátumok meghatározásakor így szerencsések vagyunk, hiszen a csillagászati megfigyelések lejegyzésének eredményeként az okmányokban megadott dátumokat pontosan át lehet számítani. A szövegek átírásakor és fordításakor minden esetben közlöm az irat dátumát vagy eset-

62 Az apja unokatestvére. – In: UNGNAD, 1935. 324.

63 VS 5, 47.

64 Kār-Tašmetumban, Nabatuban és Kār-Nabûban. – In: *NRVU*, 429–430.

65 Meghatározott templomi tisztséggel együtt járó földbirtok.

66 PARKER–DUBBERSTEIN 1971⁴ 27–47.

leges keletkezési idejét vagy azt az időintervallumot, amikor feltételezhetőleg megírták. Az alábbiakban Iddina-Nabû házbérlettel kapcsolatos szövegeit elemzem. A dokumentumok csakúgy, mint a levéltár összes szövege, ékírással készültek, az akkád nyelv későbabiloni dialektusában.⁶⁷ A későbabiloni nyelvjáráson már egyre jobban érződött az arámi nyelv hatása, így már egy kevert nyelvről van szó, amelynél nehéz eldönteni, hogyan hangzottak a mondatok valójában. Az átírásban a sumerogrammal írt szójeleket nem írom át akkád nyelvre, így a leghűebben adom vissza a táblán található szöveget.

Iddina-Nabû házbérleti tevékenysége

Házbérlettel kapcsolatos táblák időrendben

Szám	Hely	Dátum	Szövegtípus
VS 5, 59	Babilon	521. 4. 27.	szerződés
VS 5, 61	Babilon	520. 10. 12.	szerződés
VS 5, 64	Babilon	518. 7. 31.	szerződés
VS 4, 110	Babilon	517. 5. 23 ⁶⁸	házbérlet fizetése
VS 4, 106	Babilon	517. 9–10. x. ⁶⁹	házbérlet fizetése
VS 5, 68	Babilon	517. x. x. ⁷⁰	szerződés
VS 4, 129	Babilon	512. 8. 27.	házbérlet fizetése
VS 6, 201	Babilon	511. x. x. ⁷¹	szerződés
VS 4, 138	Babilon	509. x. x. ⁷²	házbérlet fizetése

67 A későbabiloni dialektust beszélték az újbabiloni és az azt követő korban. – In: SODEN, GAG. 246.

68 A szöveg kópiája alapján 516-nak is olvasható, de tartalmi okokból az 517-es dátum a valószínű – In: *NRVU*, 164. 4. l.j.

69 A dátumban a hónap neve jól olvasható, a napra vonatkozó rész kitörött. Arahsamnu hónap napjai részben szeptemberre, részben októberre estek ebben az évben.

70 A hónap kitörött, a nap olvasható, de így nem számítható át.

71 A tábla rendkívül töredékes. A dátumnál teljesen hiányzik az uralkodó neve, de mivel az összes házbérleti szöveg Dareiosz korából származik, ezért a 11. uralkodási évet Dareioszhoz kapcsoltam.

Szám	Hely	Dátum	Szövegtípus
VS 5, 78	Babilon	507. 8. 7.	szerződés
VS 5, 81	Babilon	506. 5. x.	szerződés
VS 5, 82	Babilon	506. 6. 9.	szerződés
VS 4, 146	Babilon	505. 3. 14.	házbérlet fizetése
VS 5, 84+151 ⁷³	Babilon	504. 8. x.	szerződés
VS 5, 131	Babilon	511–486 ⁷⁴	szerződés
VS 4, 182	Babilon	Dar. ⁷⁵	házbérlet fizetése

Iddina-Nabû levéltárában tizenhét házbérlettel kapcsolatos irat található. Ezekből tizenegy bérleti szerződés és hat a bérleti díj számlája. A következőkben a szövegeket először formai, majd tartalmi szempontok alapján elemzem.⁷⁶

Házbérleti szerződések formulája

Az újbabiloni korból származó házbérletek három formula alapján készültek. A különböző szövegtípusok használata között látszólag nincsen különbség, valószínűleg az írnok szokásától függött, hogy melyiket használta.⁷⁷

Legritkábban közelítik meg a szerződést a bérlő oldaláról, ilyenkor „A bérbeadó háza. A bérlő benne lakik”⁷⁸ kifejezést használják.

72 Az 509-es dátum a legvalószínűbb, de mivel sérült a 13-as szám, elképzelhető a 14., 15., 16. év is. A hónap kitörött, a nap olvasható, de így nem számítható át.

73 A két tábla teljesen kiegészíti egymást a múzeumi ellenőrzés után. Heather D. Baker kedves szóbeli megjegyzése. Ehhez lásd a tanulmány végén olvasható bekezdést.

74 Az évnél egy tízes jel mindenképpen olvasható, az utána következő számok helye azonban kitörött, így Dareiosz összes további uralkodási éve lehetséges.

75 Dareiosz neve, ha kiegészítve is, de tisztán olvasható, viszont az év kitörött. A hónap és a nap is jól olvasható, de az év hiányában nem lehet átszámítani. A időpont valamikor április vége és június vége között lehetséges.

76 A különböző típusú bérleti szerződéseket tartalmazó táblák általános jogi szempontú elemzéséhez lásd: OPPENHEIM, 1936.

77 RIES, 1994. 177.

78 *bītu ša BA (bérbeadó) BV (bérbevevő) ina libbi ašib*

Ha sem a bérbeadó, sem a bérlő oldaláról nem akarják kihangsúlyozni a szerződést, akkor „A bérbeadó háza. A ház bérleti díjáért a bérlő rendelkezésére áll”⁷⁹ formájú szöveget használják.

A leggyakoribb esetben a bérbeadó személy szempontjából közelítik meg a bérbeadást. A legtöbb szerződésben ez található meg: *bītu ša BA (...)*⁸⁰ *ana idi bīti (...)*⁸¹ *ana BV iddin* – „A bérbeadó háza, házbérléért a bérlőnek adja.” Ez a formula található meg Iddina-Nabû összes házbérlési szerződésében. A közbeékelte kifejezések nem változtatnak a különböző formulákon.

A házbérlési szerződések állandó kifejezései

A szerződésekben olvasható különböző, ismétlődő kifejezések a házat bérbeadó és bérlő személy kötelességeit írja le. A bérbeadó kötelessége rendszerint a ház rendelkezésre bocsátásában merül ki.⁸² Ezzel szövegeinkben nem találkozunk. A bérlőnek viszont sokrétű kötelezettségei vannak. Alapvetően két csoportra oszlanak: *a karbantartási munkálatok biztosítására* és *egyéb mellékszolgáltatásokra*, amelyek anyagi természetűek is lehetnek.

A karbantartási munkálatokra vonatkozó kifejezések közül kettő mindenképpen kétértelműen munkára vonatkozik: *ūru išanna* – a tetőt kijavítja,⁸³ és *batqa išabbat* – az alapfalat rendben tartja.⁸⁴

Az alapfalra vonatkozó kötelesség mindegyik szerződésben benne van, tehát – a biztosan olvasható szerződéseket figyelembe véve – a legkevésbé az volt, hogy a házat olyan állapotban adja vissza a bérlő, mint amilyenben megkapta. Nem minden munkát kellett azonban a bérlőnek állnia: *dullu libnāti qanū u gušūru mala ina libbi ippuš (ultu muḫḫi 1 šiqli kaspu)*⁸⁵ *ana muḫḫi Iddina-Nabû imanna*⁸⁶ – téglán, nádron, gerendán végzett munkát, amennyit elvégzett (egy sékel ezüst felett) Iddina-Nabûnak felszámolja.

79 *bītu ša BA* (bérbeadó) *ana idi bīti ina pāni BV* (bérbevevő)

80 Itt esetleg a ház elhelyezkedésére vonatkozóan adnak meg utalásokat.

81 Itt adhatják meg, hogy hány évre a bérlő a ház, és mennyi a ház éves vagy havi bérleti díja.

82 RIES, 1994. 175.

83 VS 5, 61; VS 5, 64; VS 5, 78; VS 5, 81; VS 5, 82; VS 5, 84+151.

84 VS 5, 59; VS 5, 61; VS 5, 64; VS 5, 78; VS 5, 81; VS 5, 82; VS 5, 84+151.

85 VS 5, 64; VS 5, 81; VS 5, 84+151.

86 VS 5, 78; VS 5, 82.

Ebből világosan látszik, hogy itt már a ház tartós elemeiről van szó. Ha esetleg valami oknál fogva hiba keletkezik bennük, akkor kijavításuk költsége a szerződések alapján oszlik meg a bérbeadó és a bérbevevő között. Két esetben minden költség Iddina-Nabû terhel, míg az esetek többségében, az egy sékel feletti költségek hárulnak Iddina-Nabûra.

A következő mellékszolgáltatás meghatározása bizonytalan: (*ina arhi*) *nisannu du'uzu u kislimu nûptu innappu* – nisannu, du'uzu és kislimu hónapban „ráadást” fizet.⁸⁷

Erről mindössze annyit tudunk, hogy az éves bérleti díj mellett fizetendő mellékszolgáltatás.⁸⁸ Azon viszont érdemes elgondolkozni, hogy miért pont az 1., 4., 9. hónapban kellett ezt fizetni, vagy szolgáltatni. A 6. hónap éppen kimarad a sorból, ekkor kellett ugyanis a második féléves bérleti díjat fizetni. A *nûptum* mértékéről, mennyiségéről sajnos nem tudunk semmi biztosat. Az egyetlen adat, amelyet ismerünk, hogy a *nûptum* a *qin-najâtu* szolgáltatással⁸⁹ együtt ½ sékel ezüst volt.⁹⁰ A *nûptumot* alkalmanként helyettesítő *šugarrû* szolgáltatásról viszont tudni lehet, hogy eredeti jelentésében a datolya valamilyen mellékterméke volt, majd ezután alakult át egyfajta pótlólagos szolgáltatássá.

A bérleti díj fizetésével kapcsolatos kifejezések

A házbérleti díjak fizetését havonta, vagy éves rendszerességben határozták meg. Havi fizetés megállapításakor nem tartozott hozzá különösebb formula. Az éves bérleti díjat viszont két részletben, félévente kellett fizetni. Erre egy nagyon jól felismerhető kifejezést láthatunk a szerződések többségében: *ahi kaspi ina rēš šatti rehti kaspi ina mišil šatti inaddin* – az ezüst felét év elején, a maradék ezüstöt az év közepén adja meg. Ez a kifejezés a tizenegy szerződés közül hétben megtalálható,⁹¹ két szerződés annyira töredékes, hogy nem látjuk, szerepel-e benne,⁹² egyben havi fizetést állapítottak meg.⁹³ A bérleti díjat előre kellett kifizetni az egész félévre.

87 A *nûptum* szó fordítása és értelmezése bizonytalan. – In: OPENHEIM, 1936. 86. A CDA értelmezése: (supplementary) gift, payment – In: CDA, 258.

88 RIES, 1994. 176.

89 Ez a mellékszolgáltatás a szövegekben nem fordul elő.

90 RIES, 1994. 176.

91 VS 5, 61; VS 5, 64; VS 5, 68; VS 5 78; VS 5, 81; VS 5, 82; VS 5, 84+151.

92 VS 6, 201; VS 5, 131.

93 VS 5, 59.

Emellett a szerződésekből az is megtalálható, hogy szerződéskötés-kor a bérlő kifizette-e az első félév bérleti díját. Ez két szerződésben jelenik meg. A VS 5, 84+151-ben az év második felének az ezüstjét fizették, ezért a szöveg az év közepén fizetendő ezüstről szól: *kaspu ša mišil šattišu Iddina-Nabû ... mahîr* – az év közepén fizetendő ezüstöt Iddina-Nabû ... megkapta; valamint: *kaspu ša vëš šattišu Iddina-Nabû etîr mahîr* – az év elején fizetendő ezüstöt Iddina-Nabû kifizetve megkapta.

Ezekenkívül a számlákban találkozunk eskütelekkel is. A VS 4, 129-es iratban a királyra, Dareioszra esküsznek a ház rendben tartásáért. Ebben a szövegben Nabû-mušetiqrurri kifizeti a 8. hónap végéig esedékes bérleti díjat. Azonban a 7. sorban olvashatjuk, hogy 1,5 sékel ezüstöt fizet Iddina-Nabûnak. Ez a megjelölés biztosan nem a bérleti díjat jelöli, mert az összeget – amelyet nem minden esetben tüntetnek fel⁹⁴ – nem itt szokták jelölni. A mellékszolgáltatásokról sem lehet szó, mert akkor azt külön megneveznék (lásd VS 4, 146). Valószínűleg valamilyen kár keletkezett a házban, azt kellett kifizetnie, és a további rongálás elkerülése miatt tett esküt a királyra. A VS 4, 110-es szövegben a következő eskütétel található: *neš šarri itteme kî adi batqa ša asurrû aşabbata* – a királyra esküszöm: az alapfalat rendben tartom.

Iddina-Nabû bérbe adott házainak kérdése

A házbérleti szerződésekből mindig próbálták jellemezni a bérbe adott házak elhelyezkedését, általában valamilyen kifejezéssel. A leggyakrabban használt meghatározás a szomszédos ház tulajdonosának megnevezése⁹⁵ vagy a ház telkét érintő utcák megjelölése volt. Ha a város topográfiájából esetleg ismert számunkra az utca, akkor szerencsés esetben meg lehet határozni, hogy a város melyik kerületében volt a ház. Erre nagyon jó példával szolgál nekünk a levéltár. A házbérleti szerződések közül (11 db) kilencben meg van határozva a ház helye. Ezekből a helymeghatározásokból következtethetünk arra, hogy Iddina-Nabû hány házat adott bérbe. Az *NRVU* 158. oldalán lévő 115-ös szöveg kommentárjában arra utalnak, hogy Iddina-Nabûnak csak két házat lehet pontosan beazonosítani. A szerződések közül a következő helymeghatározásokat olvastam ki:

94 Lásd később.

95 Lásd még földterületek meghatározása.

- szomszédos ház alapján: Ṭāb-šilli-Marduk háza melletti ház⁹⁶ (1. számú ház),
- telket érintő utcák alapján: Nabû és Nanâ isten útja mellett, a kijárat nélküli utca melletti ház⁹⁷ (2. számú ház),
- Nabû és Nanâ isten útja mellett, a széles utca melletti ház⁹⁸ (3. számú ház),
- nincsen helymeghatározás: 4. és 5. számú ház,⁹⁹
- bizonytalan meghatározású, de mindenképpen a Nabû és Nanâ isten útja melletti két ház egyike.¹⁰⁰

Vizsgáljuk meg ezeket a házakat.

Az 1. számú ház két szövegben szerepel, habár Ṭāb-šilli-Marduk neve mindkét iratban töredékes, személye számunkra jól ismert számos iratból, amelyek írnoka volt. A 2. számú házat négy iratból jól olvashatóan ismerjük. A 3. számú házat, amely csak egy szerződésből ismert, az *NRVU*-ban nem különítette el M. San-Nicoló és A. Ungnad, pedig a fordításukban ők is jelezték, hogy itt a széles utca melletti házról van szó. Valószínűleg írnoki hibának vélték, hogy nem a többször előforduló kijárat nélküli utca meghatározást használta az írno, hanem a széles utca kifejezést. Később látható lesz, hogy itt egyértelműen egy másik házról van szó. Szövegeink között található egy szerződés, amely szintén egy olyan házra utal, amely Nabû és Nanâ útja mellett van, de mivel az előtte lévő sor vagy sorok töröttek, nem lehet megállapítani, hogy a fent ismertetett két ház közül melyikről van szó. Végül maradt két olyan szerződés, amelyben nem olvasható semmilyen támpont a ház helyét illetően. Bár csak a következő részben tárgyalom majd, de már most megelőlegezem következtetésem, mely szerint a két szerződés esetében – ahogy azt a számozásnál már látni lehetett – két különböző házról van szó. Összegzésképpen megállapítható, hogy Iddina-Nabûtól összesen öt ház bérbeadásról vannak forrásaink.

96 VS 5, 61; VS 5, 81
 97 VS 5, 64; VS 5, 78; VS 5, 84+151; VS 5, 131.
 98 VS 5, 82.
 99 VS 5, 59; VS 5, 68.
 100 VS 6, 201.

A szerződésekből szereplő házak Babilon topográfiájában

Nehéz feladat számomra, hogy kapcsolatot találjak a rendelkezésre álló topográfiai adatok és az általam vizsgált szerződésekből szereplő meghatározások között. Jelenleg két térkép van ebben segítségemre. Az 1. számú térképről jól leolvasható *Nabû* utcája a város déli negyedében, Marduk templomától délre. Andrew George a cikkében ezt az utcát az Uraš kapuhoz vezető utcaként határozza meg.¹⁰¹ Nanâ isten útját azonban nem lehet megtalálni egyik térképen sem, illetve nem sorolja fel Andrew George sem az utcák között.¹⁰² Egy utcát tehát valószínűleg sikerült azonosítanunk, és így azt feltételezhetjük, hogy Iddina-Nabûnak a déli negyedben lehetett két háza (a 2. és a 3. számú ház). Ez volt a Šuanna-negyed (2. térkép), amelyben két templom található: az E-ḫursag-til(1)a (Ninurta temploma) és az E-šasurra (Ishara temploma).¹⁰³ Ebből számunkra az Ishara-templom érdekes, hiszen több templomi jövedelme az Ishara-templomhoz¹⁰⁴ tartozott.

Ezekből számomra az a következtetés vonható le, hogy Iddina-Nabû családja a Šuanna-negyedben lakhatott, hiszen feltételezhetően két háza is ebben a negyedben volt, és több szállal is kötődött a negyed templomához.

A szerződésekből szereplő bérleti díjakról

A bérleti díjak fizetését kétféle módon állapították meg. A bérletet vagy havi rendszerességgel kellett fizetni, vagy egész éves bérleti díjat határoztak meg. A szerződésekből egy kivétellel¹⁰⁵ mindig éves bérleti díj szerepel. Az előző részben tárgyaltam, hogy Iddina-Nabûnak öt háza volt, amelyeket bérbe adott.

1. számú ház – Ṭāb-šilli-Marduk háza melletti ház,
2. számú ház – Nabû és Nanâ isten útja mellett, a kijárat nélküli utca melletti ház,
3. számú ház – Nabû és Nanâ isten útja mellett, a széles utca melletti ház,

101 Itt azonban az utca nevének meghatározása hosszabb: „*Népének bírāja, Nabû*” – az Uraš kapuhoz vezető út. – In: GEORGE, 1985–1986. 10.

102 GEORGE, 1985–1986. 9–10. – A két utcát együtt említi különösebb részletesség nélkül UNGER, 1931. 110.

103 GEORGE, 1985–1986. 12.

104 Ishara-templom = Gula temploma. - In: UNGER, 1931. 136.

105 VS 5, 59.

- 4. számú ház – nincs pontos megjelölése (VS 5, 59),
- 5. számú ház – nincs pontos megjelölése (VS 5, 68).

Az 1. számú ház bérlete:

- VS 5, 61 – 15 sékel ezüst évente,
- VS 5, 81 – 13 sékel ezüst évente.

A VS 5, 61-es szöveg a 10. hónapban készült és valószínűleg az egész elkövetkező évre kötötték meg a szerződést. A VS 5, 81-ben szereplő összeg azért alacsonyabb, mert a házat nem egy évre, hanem az év végéig bérelték és csak a 3. hónap 1. napjától vehette tulajdonba a bérlő. Így az éves bérleti díjba az első két hónap összege nem számított bele. A 13 sékel tíz hónapra való elosztásakor majdnem ugyanaz a havi és éves bérlet áll fenn, mint a 15 sékeles évi bérletnél. A két szerződés között tizennégy év telt el 520–506-ig, azaz biztos, hogy ez idő alatt mindig bérbe adta a házat és a tizennégy év alatt nem változott a ház bérletének díja.

A 2. számú ház bérlete:

- VS 5, 64 – 18 sékel ezüst évente,
- VS 5, 78 – 18 sékel ezüst évente,
- VS 5, 84+151 – 20¹⁰⁶ sékel ezüst évente,
- VS 5, 131 – (...) sékel ezüst évente.

A VS 5, 64-ben tisztán olvasható, hogy a házat évi 18 sékel ezüstért adta bérbe Iddina-Nabû. A házat ekkor öt évre adta ki, ezért nem igazán számít, hogy melyik hónapban íródott a szerződés, mindenképpen teljes éves díjként számolható. A VS 5, 78-ban szintén 18 sékelért adta bérbe. Nem olvasható ugyan pontosan, de ekkor is több évre adta ki a házat. A VS 5, 84-ben már 10 sékel van feltüntetve a 13. sorban mint féléves díj (az egész évi bérlet jele kitörött), egész éves díjként ezért 20 sékel ezüstöt kell számolnunk.¹⁰⁷ Mivel a tábla valószínűsíthető másik fele a VS 5, 151-es szerződés,¹⁰⁸ amelyben jól olvasható, hogy a házat több évre adták ki, és a bérleti díj már 20 sékel ezüst, ami a tábla másik feléből olvasható, ezért megállapítható, hogy tizennégy év után megváltozott a ház bérleti díja. A VS 5, 131-es szerződésben a bérleti díj kitörött, de a fentiek alapján 18 vagy 20 sékel lehetett. Erről a házról tehát kijelenthető, hogy az éves bér-

106 A szerződésből kitörött a bérleti díj, de a félév közepén fizetendő 10 sékel ezüst egész évre számolva 20 sékelt sejtett.

107 Ezáltal pontosítanám DANDAMAYEV, 1984. 342. oldalán tett megjegyzését, miszerint a bérleti díj nem szerepelt a szerződésben, de a fent leírtak alapján a bérleti díj kiolvasható a szerződésből.

108 Lásd 74. jegyzetet.

leti díja 18, illetve 504-től 20 sékel ezüst volt, azaz 3, ill. 5 sékellel több, mint az előző ház díja. A szerződések szintén tizennégy évet fognak át, 518–504-ig, tehát tizennégy éven keresztül biztos, hogy kiadta ezeket a házakat. Ennél a háznál is jól látható, hogy az eltelt tizennégy év alatt nem változott a ház bérletének díja, csak 504-től kezdve változott 20 sékelre. Érdekeség, hogy a házakat próbálta hosszútávra kiadni, ami újabb következtetésekre adhat lehetőséget.

A 3. számú ház léte érdekes kérdés. Már utaltam arra, hogy olvasati okokból egy másik házról van szó, mint a 2. számú ház. Ennek a háznak a bérbeadásáról biztosan csak egy iratunk van a VS 5, 82-es szerződés. Ebben a házát 20 sékel ezüstért adták bérbe 506-ban. Mivel a bérleti díj közel azonos az előző háznál feltüntetett bérleti díjakkal, felmerülhet a kérdés, vajon igazam volt-e akkor, amikor ezt egy másik házként értelmeztem. Az újabb bizonyítékot erre vonatkozólag a VS 5, 78-as szöveg adja, amely 507. 8. 7-ei dátumú. Ebben jól olvasható – habár az évek pontos számát nem ismerjük –, hogy a házát több évre adták ki.¹⁰⁹ A 3. számú házra (Nabû és Nanâ isten útja mellett, a széles utca melletti ház) vonatkozó irat 506. 6. 9-én keletkezett, amikor még egy év sem telt el a 2. számú ház (Nabû és Nanâ isten útja mellett, a kijárat nélküli utca melletti ház) bérbeadásának időpontjától. Túl az egyértelmű filológiai bizonyítékon – ami számomra perdöntő (hiszen valószínűleg egy utcában található, de két másik kereszteződésben fekvő házról van szó) – egy újabb indok támasztja alá véleményemet, miszerint két különböző házról beszélhetünk. A szerződéseink között található egy szerződés, amely a benne található meghatározások szerint biztos, hogy a 2. vagy a 3. számú házhoz tartozott. Pontosabban azonban eddig nem tudtunk. Kérdés, hogy a házak bérleti díja segít-e bennünket. A VS 6, 201-es szövegben nem maradt semmilyen nyoma a bérleti díjnak, így nem jutottunk közelebb a megoldáshoz.

Helymeghatározás nélküli házak: Két ilyen szerződésünk van. A VS 5, 59-es és a VS 5, 68-as szerződés. Amint azt már az előző részben előrevetítettem, ebben az esetben két különböző házról van szó. Ennek a bizonyítékát az éves bérleti díj összege adja meg. A VS 5, 59-ben (4. számú ház) szereplő bérleti díj $\frac{1}{2} + \frac{1}{24}$ sékel ezüst havonta, ami éves mértékben 6,5 sékeles díjat eredményez. Ez az előző bérletekhez képest eléggé alacsony ár. Valószínűleg egy kisebb, vagy rosszabb helyen lévő házról van szó. A VS 5,

109 VS 5, 78, 5.

68-ban (5. számú ház) az éves bérleti díj viszont 25 sékel ezüst évente. Ez a legmagasabb, ami a levéltárban szerepel. Mivel a szerződés 517-ből származik, amikor az 1. számú ház 15 sékelbe, a 2. számú ház 18 sékelbe és a 3. számú ház 20 sékelbe került évente, és a tizennégy éves periódusokat nézve nem találoztunk inflációval sem 506-ig az 1. számú ház esetében, sem 504-ig a 2. számú háznál, ezért bátran kijelenthető, hogy itt egy újabb házról van szó.

Házbérleti számlák: A levéltárban hat házbérleti számla található. A házbérlet díjának fizetésekor két formula alapján írták meg a szövegeket. Az egyik formulában csak azt írták le, hogy a bérbevevőtől a bérbeadó megkapta a bérleti díjat: *idi bitšu ...*¹¹⁰ BA¹¹¹ *ina qāti ša BV*¹¹² (*eṭir*) *maḥir* – a házbérlet díját a BA a BV-től (kifizetve) megkapta. Ebben a formulában nem szerepel a bérleti díj mértéke. A számláink közül négy tartozik ebbe a kategóriába.¹¹³

A másik formulában viszont szerepel a bérleti díj: *x šīqlu kaspu BA ina idi bitšu ina qāti BV (eṭir) maḥir* – x sékel ezüst a bérbeadóé, a házbérlet díját a bérbevevőtől (kifizetve) megkapta. Ezekben a szövegekben szerepel a bérleti díj, viszont nincsen benne, hogy milyen időintervallumra vonatkozik az összeg. A levéltárban kettő ilyen található. A VS 4, 182 bizonytalan datálású szövegből azonban kitörött az összeg jele. A másik számla különösen érdekes lehet számunkra. A VS 4, 138-ban szereplő összeg nagyon magas, 29 $\frac{3}{4}$ sékel ezüst. Átszámításom után arra a megállapításra jutottam, hogy ez az összeg tizennégy hónap bérleti díja lehetett. A havonta fizetendő összeg 2 $\frac{1}{8}$ sékel ezüst volt.¹¹⁴ Ez a havonta fizetendő érték évi 26,5 sékeles bérleti díjat tesz ki. A számla 509-ből való, amikorról ismerjük a házak bérletének éves mértékét, és azt is láthatjuk, hogy az még később sem volt ilyen magas.

Bár semmilyen más bizonyítékom nincsen rá, és nem is jelentem ki teljes felelősséggel, de az 5. számú ház évi 25 sékeles bérlete 517-ből és ez a 26,5 sékeles évi bérleti díj 509-ből rendkívül közel állnak egymáshoz. Feltehető, hogy ugyanarról a házról lehet szó, mert a többi szerződésben szereplő bérleti díjak mértékéből nem következtettem árdrágulásra. Ez tehát továbbra is nyitott kérdés marad.

110 Azt az időszakot jelölik, meg amiért fizet a bérlő.

111 Bérbeadó.

112 Bérbevevő.

113 VS 4, 110; VS 4, 106; VS 4, 129; VS 4, 146.

114 Semmilyen más elfogadható véges tört alak nem rekonstruálható az összegből, csak a 7-es szám többszörösei jöhetnek szóba a hónap számaként.

Az előző részekben tárgyaltak végső eredménye mindenképpen az, hogy biztosan tudjuk, Iddina-Nabû – szemben az *NRVU* szerzőinek megállapításával, akik csak két házat tudtak pontosan azonosítani – öt házat biztosan rendszeresen bérbeadott. A házak eredete nem derül ki a levéltárból, mindössze egy ház vásárlási okmánya maradt fenn, de az abban szereplő ház sem azonosítható be.¹¹⁵ Iddina-Nabû a házakért jelentős összeget kapott évente.

Két házról tudjuk, hogy legalább tizennégy évig állandóan bérbe adta (1. és 2. számú ház). Ismerünk egy harmadik házat (3. számú ház), amely ennek a háznak a közelében feküdt, és valamivel drágább bérleti díjért lett kiadva. Feltételezzük egy másik ház nyolc éven keresztül bérbeadását, amely ezeknél a házaknál is értékesebb volt, de amelynek Babilon városában való elhelyezkedéséről nem tudunk semmit (5. számú ház). Végezetül volt egy jelentősen alacsonyabb értékű ház, amelynek kiadásáról csupán egy szerződésünk maradt fenn. Bérleti díjként Iddina-Nabû az 1. számú házért 15 sékel ezüstöt, a 2. számú házért 18 sékel ezüstöt, majd tizennégy év után 20 sékel ezüstöt, a 3. számú házért 20 sékel ezüstöt, a 4. számú házért 6,5 sékel ezüstöt, az 5. számú házért 25 sékel ezüstöt kapott évente. Ha feltételezzük, hogy ezek a házak állandóan rendelkezésére álltak, akkor egy évben a házbérleti díjakból a bevétele 84,5 (ill. 86,5) sékel ezüst volt. Ez az összeg hét szabad ember egyévi bérének felelt meg, ami nagyon nagy összeg volt.

A vizsgálatnak sarkalatos pontja a bérleti díjak azonossága. A kétszer tizennégy, illetve az egyszer nyolcéves periódusban a házak bérbeadásánál nem találkozunk árdrágulással, inflációval. Abszolút számokban gondolkozva viszont tizenhat éves periódust figyelhetünk meg (520–504), amelyben nincsen infláció. Ez ellentmond a szakirodalomban szinte állandóan jelen lévő feltételezésnek, amely szerint az akhaimenidák korában állandó jellegű infláció figyelhető meg. Feltételezhetnénk, hogy az infláció nem érvényes az ingatlanokra, de ez nehezen elfogadható.¹¹⁶ Bár egy esetben tizennégy év után, 504-ben kimutatható az árdrágulás, de ez kevés további következtetések levonásához. A kérdés így nyitott marad most számunkra.

¹¹⁵ Esetleg több ház is beazonosítható, erre utal JOANNÈS, 1995. 1480.

¹¹⁶ Ezt a kérdést az elkövetkező tanulmányaimban vizsgálom.

Röviden ismertetnék néhány témát, amelyeket e munkámban nem volt lehetőségem részletesen kifejteni. Az egyik legfontosabb az iratokban szereplő személyek vizsgálata. Nagyobb szöveganyagot átfogva talán jobban megismerhetjük a házakat bérbe vevő személyeket. Az már most jól látható, hogy egyszer sem ismétlődnek a bérlők, így minden alkalommal egy újabb személyt ismerünk meg. A bérlők vizsgálatát a bérleti díjak vizsgálatával párhuzamosan kell elvégezni. Dolgozatomban nem tértem ki rá, de a szerződésekben megjelölt bérleti díjak jóval magasabbak az átlagos évi keresetnél (évi 12 sékel ezüst),¹¹⁷ egy kivétellel.¹¹⁸ Bár házbérletre mindig nagy kereslet volt, és a bérleti díjak 3, 5 sékeltől kezdődtek,¹¹⁹ az átlag 20–30 sékel között volt.¹²⁰ Ez az összeg akár több mint az átlagkereset kétszerese is lehetett. A szakirodalomban eddig még egyszer sem vetődött fel a kérdés, hogy vajon kik voltak azok, akik ezeket a házakat bérbe vették.¹²¹ A házbérletek összegéből egy önálló saját házat lehetne vásárolni Babilonban.¹²² Ezekből az adatokból mindenképpen az következik, hogy akik bérbe vették a házakat, a társadalom felső rétegéhez tartoztak, hiszen az évi átlagkeresetek többszörösét adták ki pusztán lakhatásra. Ennek azonban a legszembetűnőbb esete a VS 5, 84+151-es szerződés, amelyben a házat évi 20 sékel ezüstért egy szolga bérelte ki. A bérlők minden bizonnyal csak néhány évet tölthettek Babilonban, ha nem kívántak ott házat vásárolni.

Az archívum házbérleteinek ismertetése két nagyon fontos problémára hívja fel a figyelmet. Mindenképpen komoly vizsgálatokat kell végezni az ingatlanpiac és az infláció kölcsönös viszonyáról. Az archívumban szereplő személyek társadalmi szempontú elemzésekor pedig valószínűleg át kell értékelni a kor bérviszonyait, ez pedig nagyon szoros összefüggésben áll az előbb említett infláció kérdésével.

Ezeknek a kérdéseknek egy későbbi munkámban kívánok nagyobb figyelmet szentelni.

117 DANDAMAYEV 1988. 54.

118 VS 5, 59. Itt az éves bérleti díj 6, 5 sékel ezüst.

119 MEISSNER, 1920. 369.

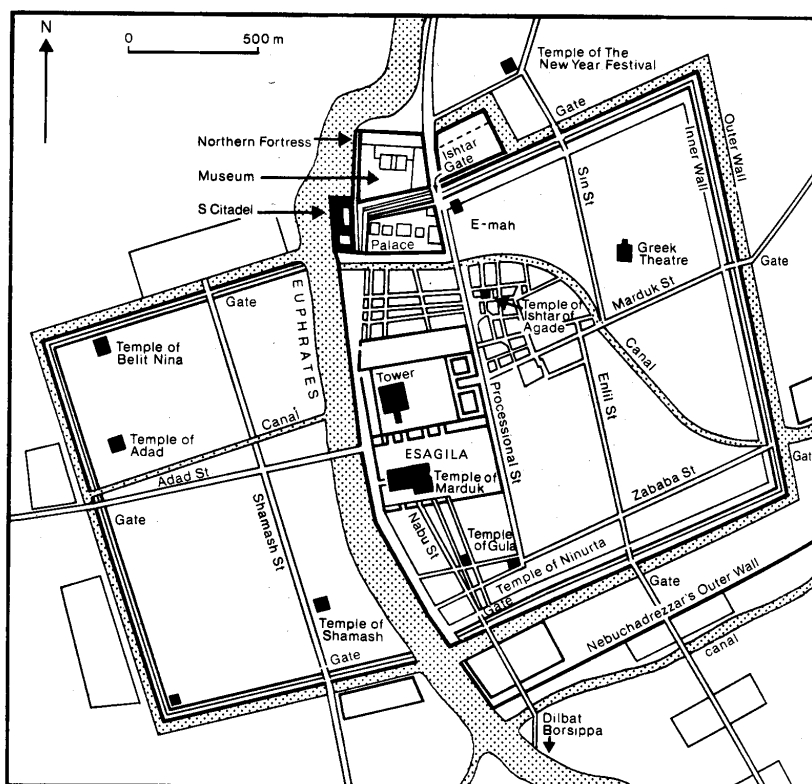
120 MEISSNER, 1920. 369.

121 Lásd pl.: MEISSNER, 1920. OPPENHEIM, 1936. RIES, 1994.

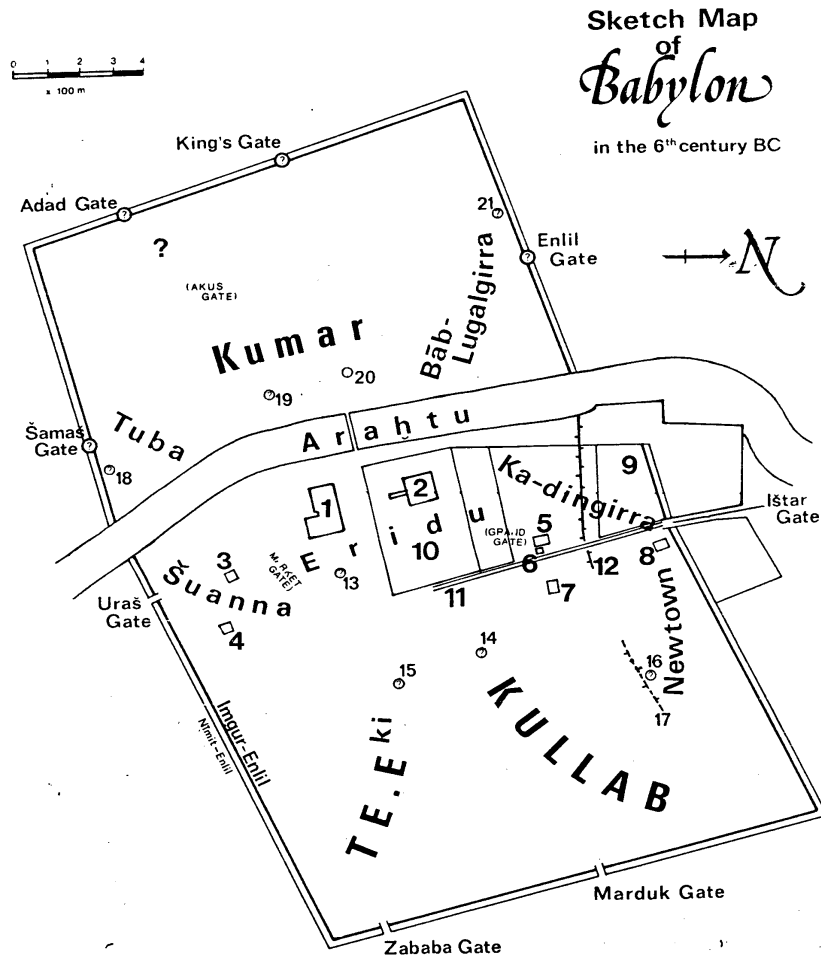
122 DANDAMAYEV, 1988. 57. és különösen a 26. lj.

Jelenleg a bécsi keleti intézet START-projektjének (Babilónia gazdasága a Kr. e. 1. évezredben) keretei között dolgozik Heather D. Baker, aki a jövő év folyamán jelenteti meg könyvét (*The Archive of the Nappāhu Family*), amelyben a Nappāhu-archívum összes eddig kiadott, illetve kiadatlan tábláit fogja közölni, egy a család gazdasági tevékenységét részletesen elemző fejezettel együtt. Személyes konzultáció során meggyőződhettem arról, hogy a kiadatlan táblák nem módosítanak jelentősen a tanulmányon; bizonyos kérdésekben azonban eltérhet Heather D. Baker véleménye az itt felvázoltaktól.

Térképek



1. térkép: Babilon (In: OATES, 1996)



2. térkép: Babilon a Kr. e. 6. században (In: GEORGE, 1986–1986)

A felhasznált irodalom és a rövidítések jegyzéke

Rövidítések

- AfO** *Archiv für Orientforschung*
AnOr 12 *Miscellanea Orientali dedicata Antonio Deimel annos LXX complenti, Analecta Orientalia 12. Rome, 1935.*
AOAT *Alter Orient und Altes Testament*
AoF *Altorientalische Forschungen*
AOS *American Oriental Series*
AuOr *Aula Orientalis*
BV PEISER, Felix E.: *Babylonische Verträge des Berliner Museums.* Berlin, 1890.
CAD *The Assyrian Dictionary of the University of Chicago.* Chicago, 1956–
CDA BLACK, Jeremy–GEORGE, Andrew–POSTGATE, Nicolas: *A Concise Dictionary of Akkadian.* Wiesbaden, 2000²
CM *Cuneiform Monographs*
Dar. STRASSMAIER, Johann N.: *Inschriften von Darius, König von Babylon (521–485 v. Chr.).* Leipzig, 1897.
FuB *Forschungen und Berichte*
HSAO *Heidelberger Studien zum Alten Orient*
JAOS *Journal of the American Oriental Society*
JCS *Journal of Cuneiform Studies*
NRVU SAN-NICOLÓ–UNGNAD, 1935.
RIA *Reallexikon der Assyriologie.* Berlin, 1928–
SPAW *Sitzungsberichte der Preußischen Akademie der Wissenschaften, philosophisch-historische Klasse*
UET 4 FIGULLA, Hugo H.: *Business Documents of the New-Babylonian Period.* (Ur Excavation Texts 4). London, 1949.
VS *Vorderasiatische Schriftdenkmäler der Königlichen Museen zu Berlin,*
Heft 3, 1907.
Heft 4, 1907.
Heft 5, 1908.
Heft 6, 1908.
WZKM *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*

Térképek

1. térkép: OATES, Joan: *Babylon. Revisited Edition*. London, 1996. (1986)
2. térkép: GEORGE, Andrew: The Topography of Babylon Reconsidered. In: *Sumer*, 44. (1985–1986) 7–24.

Szakirodalom

DANDAMAYEV

- 1984 DANDAMAYEV, Muhammad A.: *Slavery in Babylonia from Nabopolassar to Alexander the Great (636–330 B.C.)*. DeKalb, Illinois, 1984.
- 1986 DANDAMAYEV, Muhammad A.: The Neo-Babylonian Archives. In: *Cuneiform Archives and Libraries: Papers read at the 30th Rencontre Assyriologique Internationale, Leiden 4–8 July 1983*. Ed.: VEENHOF, K.L. Istanbul, 1986. (RAI 30) 273–277.
- 1988 DANDAMAYEV, Muhammad A.: Wages and Prices in Babylonia in the 6th and 5th Centuries B.C. In: *AoF*, 15. (1988) 53–58.

EBELING

- 1957–1970 EBELING, Erich: Familie. In: *RIA*, 3. (1957–1970) 9–15.

GEORGE

- 1985–1986 GEORGE, Andrew: The Topography of Babylon Reconsidered. In: *Sumer*, 44. (1985–1986) 7–24.

JAKOB-ROST

- 1968 JAKOB-ROST, Liane: Ein neubabylonisches Tontafelarchiv aus dem 7. Jahrhundert v. u. Z. In: *FuB*, 10. (1968) 39–62.
- 1970 JAKOB-ROST, Liane: Urkunden des 7. Jahrhunderts v.u.Z. aus Babylon. In: *FuB*, 12. (1970) 49–60.

JOANNÈS

- 1995 JOANNÈS, Francis: Private Commerce and Banking in Achaemenid Babylon. In: *Civilizations of the Ancient Near East*. Ed.: SASSON, Jack M. Vols. 1–4. New York, 1995. 1475–1485.

KOMORÓCZY

- 1992 KOMORÓCZY Géza: Polányi Károly történeti utópiája – rövid vázlat. In: KOMORÓCZY Géza: *Bezárkózás a nemzeti hagyományba*. Budapest, 1992. 383–389.

MAYER

- 1998 MAYER, Walter: Nabonids Herkunft. In: *dubsar anta-nem. Studien zur Altorientalistik; Festschrift für Willem H.Ph. Römer zur Vollendung seines 70. Lebensjahres*. Hg.: DIETRICH, Manfred–LORETZ, Oswald. Ugarit-Verlag, Münster, 1998. 241–265.

MEISSNER

- 1920 MEISSNER, Bruno: *Babylonien und Assyrien*. Bd. 1. Heidelberg, 1920.

MIEROOP

- 1999 MIEROOP, Marc van de: *Cuneiform Texts and the Writing of History*, London–New York, 1999.

OATES

- 1996 OATES, Joan: *Babylon*. Revisited Edition. London, 1996. (1986)

OELSNER

- 1984 OELSNER, Joachim: Die neu- und spätbabylonische Zeit In: *Circulation of Goods in Non-Palatial Context in the Ancient Near East*. Ed.: ARCHI, Alfonso. Roma, 1984. 221–240.

OPPENHEIM

- 1936 OPPENHEIM, A. Leo: *Untersuchungen zum babylonischen Mietrecht*. WZKM Beiheft 2. Wien, 1936.

PARKER–DUBBERSTEIN

- 1971⁴ PARKER, Richard A.–DUBBERSTEIN, Waldo H.: *Babylonian Chronology 626 B.C.–A.D. 75*. Providence, Rhode Island, 1971⁴

PEDERSÉN

- 1998 PEDERSÉN, Olof: *Archives and Libraries in the Ancient Near East 1500–300 B.C.*. Bethesda, 1998.
- 1999 PEDERSÉN, Olof: Archive und Bibliotheken in Babylon. In: *Babylon: Focus Mesopotamischer Geschichte, Wiege früherer Gelehrsamkeit, Mythos in der Moderne*. Saarbrücken, 1999. (*Colloquien der Deutschen Orient-Gesellschaft*, 2.) 307–321.

RENGER

- 1989 RENGER, Johannes: Probleme und Perspektiven einer Wirtschaftsgeschichte Mesopotamiens. In: *Saeculum*, 40. 166–178.

RIES

- 1994 RIES, G.: Miete II. B Neubabylonisch. In: *RIA*, 8. (1993–1997), 174–181.

SAN-NICOLÓ–UNGNAD

- 1935 SAN-NICOLÓ, Mariano–UNGNAD, Arthur: *Neubabylonische Rechts- und Verwaltungsurkunden*. Leipzig, 1935.

SODEN

- GAG SODEN, Wolfram von: *Grundriss der akkadischen Grammatik*. Rome, 1969. (1952)

STOLPER

- 1985 STOLPER, Matthew W.: *Entrepreneurs and Empire. The Murašû Archive, the Murašû Firm and the Persian Rule in Babylonia*. Leiden, 1985.
1997 STOLPER, Matthew W.: *Istanbul Murašû Texts*. Leiden, 1997.

UNGER

- 1931 UNGER, Eckhard: *Babylon, Die heilige Stadt nach der Beschreibung der Babylonier*. Berlin–Leipzig, 1931.

UNGNAD

- 1935 UNGNAD, Arthur: Babylonische Familiennamen. In: *AnOr*, 12. (1935), 319–326.

VARGYAS

- 1985 VARGYAS Péter: *Babilónia ártörténete az i.e. 1. évezredben (az alapvető fogyasztási cikkek árai)*. Budapest, 1985.
2001 VARGYAS Péter: *A History of Babylonian Prices in the First Millennium BC. Vol. 1. Prices of the Basic Commodities*. Heidelberg, 2001. (*HSAO*, 10.)

WAETZOLD

- 1987 WAETZOLD, Hartmut: Compensation of Craft Workers and Officials in the Ur III Period. In: *Labor in the Ancient Near East*. Ed.: POWELL, Marvin. New Haven, 1987. (*AOS*, 68.) 117–141.
1988 WAETZOLD, Hartmut: Die Situation der Frauen und Kinder anhand ihrer Einkommensverhältnisse zur Zeit der III. Dynastie von Ur. In: *AoF*, 15. (1988) 30–44.

WUNSCH

- 1993 WUNSCH, Cornelia: *Die Urkunden des babylonischen Geschäftsmannes Iddin-Marduk. Zum Handel mit Naturalien im 6. Jahrhundert v. Chr.* Bde. 1–2. Groningen, 1993.
1997 WUNSCH, Cornelia: Die Jugendsünden eines Babyloniers aus gutem Hause. In: *AoF*, 24. (1997) 231–241.
2000 WUNSCH, Cornelia: *Das Egibi-Archiv, I. Die Felder und Gärten*. Bde. 1–2. (CM 20A–B). Groningen, 2000.